

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Том п'ятий

Записав, упорядкував і літературно відредагував

Микола ЗІНЧУК

Київ — 2004

ББК 82.3 (4УКР-4Чен)

К 14

Запис, упорядкування, вступне слово,
примітки і словник

М.А. ЗІНЧУКА

К 14

Українські народні казки: Том п'ятий / Запис., упоряд., вступ.
слово, прим. і слов. М.А. Зінчука. — К.: Вид-во «Міленіум»,
2004. — 364 с.

ISBN 966-8063-

КАЗКИ ГУЦУЛЬЩИНИ

Продовження

ВСТУПНЕ СЛОВО

На Косівщині, там, де кінчаються Карпати й починається рівнина, розкинулося під горами велике село. Це власне не одне село, а цілих чотири – Нижній Березів, Середній Березів, Верхній Березів і Банф-Березів, які разом з сусідньою Текучею злилися в своєрідний мегаполіс. Терен, на якому розташовані всі названі села, географічно входить до Гуцульщини, але жителі Березова гуцулами себе не вважають, звать себе, за назвою села, березунами і березунками. І справді, своїми етнографічними реаліями і психологічним складом вони відрізняються від сусідніх гуцулів-горян. Тепер, коли етнографічні особливості фактично знівельювалися, уже не просто встановити без розпитування, з якої місцевості та чи інша людина, а якихось 40-50 років березуна відрізняв би від гірського гуцула ще здалеку. Чисельні весільні та інші світлини з недалекого минулого донесли до нас образ березнів у народних строях. Чоловіки в сивих шапках, опанчах і чоботях (а гуцули носили розшиті кожушки та постолі), а жінки та дівчата в спідницях і вузьких фартушках (гуцули носили запаски). Навіть у рисах обличчя є відмінності.

Звідки ж узялися березуни у Прикарпатті? На це повної відповіді поки що нема. Ясно тільки, що вони походять від населення, яке прийшло на Косівщину в порівняно недалекі історичні часи, кілька сот років тому. Але за ці сотні років забулося все, що пов'язувало їх з попередніми місцями проживання, і не збереглося жодних передань про краї, з яких вони вийшли. Жителі сусідніх сіл кажуть, що вони походять від вірменів, а дехто навіть запевняє, що від татарів. Деякі з самих березнів вважають, що вони польського шляхетського походження. А багато хто схиляється до думки, що ці люди прийшли аж з-над Дніпра.

Такий різнобій у думках про походження дає підстави вважати, що їхнє поселення на гуцульському Прикарпатті не було одноразовим актом. Очевидно ця етнографічна група українців поступово формувалася з різних етнічних компонентів.

Але звернімося до топоніміки. Де ще зустрічається назва «Березунів»? мені за більш ніж два десятиліття систематичних поїздок по різних місцевостях Західної України вдалося зустріти назву «Березів» тільки раз, у Старосамбірському районі на північній Бойківщині (Львівська область). Там же знаходиться й село Яблунів (саме так тепер називається сусіднє з Березовами містечко, яке раніше було райцентром Івано-Франківської області). То чи не вихідці з Бойківщини принесли з собою ці назви на місце нового поселення?

А що скаже антропоміміка, що скажуть нам прізвища березунів? Пошуки антропомімічних коренів в березнів неминуче приведуть нас знову ж таки на Бойківщину. Там, на території сучасних Соколівського, Турківського, Старосамбірського районів Львівської області та прилеглих

до них районів області Івана-Франківської області є такі населені пункти: Ільник, Сколе, Підгородці, Гошів, Голинь. А в Березові велика кількість людей мають прізвища Ільницький, Сільський, Підгородецький, Гошовський, Голинський. Окрім того, в Турківському й Сколівському районах дуже поширені прізвища з закінченням -ич: Фатич, Рибич, Бренич, Черчович, Занкович та схожі на них інші. А тепер погляньмо на прізвища березнів: Фіцич, Негри, Сими, Романи, Кузич, Куничич, Білавич, Малькович, Лазарович тощо. А Ільницьких повно в Турківському районі і повно в Березові.

В Березові поширене прізвище Сулятицький, а дієслово суляти (стрибати), від якого походить, зовсім невідоме на Гуцульщині. Зате воно побутує на Бойківщині. Порівняльний аналіз лексики березунів і мешканців північної Бойківщини може дати немало доказів того, що березуни вийшли з Бойківщини. А в цілому говірка березнів небагато відрізняється нині від розмови інших сіл рівнинної частини Гуцульщини. Ось зразок: «Уногди приказувала тіта Олена таку байку. Одна цариці сказала: «Я сі нікого не бою». Та сіла на конє, та й поїхала до поганського царє».

Отож з великою вірогідністю можна стверджувати, що заснували Березів вихідці з північної Бойківщини. А чого вони перемістилися, це теж легко пояснити. Грунти тут багато родючіші, а клімат м'якший, ніж у бойківському Прикарпатті. Деякі старожили Березова, які в 30-х роках їздили працювати лісорубами на Турківщину, ще й нині згадують, що народ жив дуже бідно.

Березуни запопадливі й енергійні. З Березова, особливо з Нижнього, вийшло багато освічених і талановитих людей. Серед них поети, актори, працівники музеїв, викладачі вузів, учителі, а також керівники різних рангів. Їх зустрінеш і в Коломиї, і в Івано-Франківському, і в Києві та Львові.

У Березові мало не в кожній хаті ви побачите портрети Шевченка й Франка у вишиваних рушниках. Тут зразу помічаєш високу національну свідомість і патріотичні почуття. Ще й тепер деякі сільські дідусі знають історію України краще, ніж люди з вищою освітою в багатьох інших регіонах України.

У свій час багато мешканців Березова у пошуках кращої долі емігрувало за океан, в Канаду. Один з них, Кирило Геник, одержав високу посаду у канадській імміграційній службі. Саме він приймав у провінції Манітоба іммігрантів з Західної України. Це знайшло своє віддзеркалення у гуцульському фольклорі далеко за межами Березова. В Розтоках Путивльського району Чернівецької області від 80-річного Петра Петрюка записано на початку 80-х років співанку про еміграцію, в якій розповідається, що «в Вінніпегу агент Геник з руского народу».

Він там вийшов напроти них на добру пораду.
Котрий має з дому гроші, він дав тому раду.
А котрий грошей не має, і тому дав раду.
«Як ти не мав з дому грошей, чоїхав в Канаду?»

ка. Я буду прив'язаний на курмані до вашої фіри, але би-сте курман не продали. Бо як продасте курман, то я, — каже, — вже пропав. А як продасте мене без курмана, то я вас буду за містом чекати. Я втечу від тих, що мене куплять.

Так його ті туманики там навчили.

Приїздять вони до Коломиї, і близько торговиці хлопець перекинувся на великого бика, тато заїхав уторговицю та й платить мито за фіру, а той, що мито бере, каже:

— А за бика хто буде платити, що ти прив'язав до фіри?

Тото каже:

— Я плачу й за бика.

Та й заплатив мито й за бика.

Приходять купці, дивляться. Господи, такий бик сильний прив'язаний до фіри! Позбігалися до того бика.

— Діду, продаєш бика?

— Продаю.

А хлопець сказав йому, щоби правив за бика великі гроші. І що він заправив, то вони йому й дали. А він каже тим купцям:

— Я з курманом не продаю. Ідіть купіть собі курман і майте свій. Я продаю вам бика, а курман не.

Вони зараз нашли собі іншу віршовку, та й цей курман скинули геть з бика, узяли бика на свій та й повели.

А цей чоловік собі думає: «Треба тікати геть з міста». Викрутив коня та й з Коломиї через Прут сюди, додому їде. Дивиться, далеко за мостом на дорозі його хлопець стоїть. Підїхав він, а хлопець каже:

— Видите, тату, так уже мимо й далі жити.

Їдуть вони додому, купили мачусі хустину, спідницю, аби на них добру волю мала. Муки накупили. Та й приїздять т'хаті. Хлопець дав мачусі спідницю, хустину, якісь черевики.

— Натє вам, аби ви нас десь у чужі села в найми не відправляли.

А в понеділок поїхали вони на ярмарок у Делятин. Хлопець каже:

— Тату, я перекинуся на мощного коня, аби-сте правили за мене багато грошей. Але би-сте не забули і мене з курманом не продали, бо як продасте з курманом, то я пропав, каже мене не будете видіти.

Та й приїхали вони в Делятин. А він там перекинувся на коня. А то-ти туманики, що вони його навчили перекидатися, уже за ним слідкують. Вони думають: «Цей не приходить до нас. Тепер він буде перекидатися по ярмарках на коня або вола». Та й пішов один туманик дивитися на ярмарок. Дивиться, а цей чоловік їде фірою. Коло него хлопець. Кол ярмарку хлопець перекидається на коня. Чоловік заїхав на торговицю, кінь на курмані. Та й чоловік коня продає.

А туманик дивиться збоку. Прийшли люди та й купують того коня. Та як зачали того коня купувати, та й сюди-не-туди так заговорили діда, що дідо продав коня з курманом. А туманик підійшов та й каже тим людям:

— Нате вам сотку, але най мені дівчина віддасть перстень.

А дівчина каже:

— Я нічого не віддам, бо я не маю ніяких перстенів.

А старий батько за сотку дівчину сварить:

— ...Та віддай панови перстень. Що мені з перстень, мені добре мати гроші в хаті.

А дівчина витягає той перстень та й бах тим перстеном до землі! А перстень перекинувся на кугута та й бігає по хаті. А туманик що робить? Бугає того кугута ловити. Та й аби їмити того кугута, перевирнувся туманик на пса. А хлопець з кугута перекинувся на хлопця та того пса як парнув по голові, та як і вбив його в хаті.

Та й уже ця байка скінчилася.

85. КУМА СМЕРТЬ

Один чоловік мав дванадцять дітей. А як народився тринадцятий хлопчик, то вже не міг він найти собі кумів, бо вже всіх сусідів брав у куми. Та й кума таки найшов, а куми не найшов. Подумав він собі та й каже жінці:

— Я біжу в село. Десь я куму найду. Добре, що кум є.

Іде він з хутора в село і стрічає паню. Вона по-панськи убрана, і він не знає, що то за жінчина йде. А вона його імила за рукав і питає:

— Куди ти, чоловіче, біжиш?

Каже він:

— У мене тринадцятий хлопець народився. Хочу його ухрестити. Ходжу куми шукаю.

А вона каже:

— А кума маєш?

— Маю.

— То, — каже, — я тобі піду за куму.

А він так ся подиви і каже:

— Ми прості люди, а ви паня.

А давно не було так, як тепер, що не пізнати, чи то пан, чи з села чоловік.

Та й та паня вертається. І його завернула додому. Той кум платочок мав білий, бо йшов хрестити. А вона не мала нічого. І сказала вона йому:

— Аби ти знав і аби цього сина свого вчив, що нема нікого мудрішого від Бога. А я прийду, як буде хлопець мати десять рік. Тоді я цьому хлопцеві принесу крижмо.

І пішла вона собі.

Вже скоро має бути десять рік хлопцеві. Він так файно росте, такий розумний. А в десять рік приходить кума, приносить черевички, сподні, капелюх, сорочку — все геть вбрання. Так його вбрала, як має бути. По-панському його вбрала. І сказала хопцеві цьому та й старшині його:

ковбок — відпиляний шматок ко-
лоди

контетний — вдоволений часту-
ванням або чим іншим

копил — байстрюк

копнутися — причепитися до когось

корець — центнер

косиця — квітка

кримінал — тут: тюрма

кугут — півень

кукуц — маленький хлібець

курман — мотуз

куферок — скринька

Ланц — ланцюг

лапати — ловити

легінь — парубок, хлопець

любас, любаска — коханець, коханка

люфт — повітря

Май — слово для позначення ви-
шого ступеня

маржина — худоба

мерша — мертв'ячина

млака — мочар, заболочена земля

Набуватися — з приємністю про-
водити час

надіжна — тільна (корова)

назуп'ять — лицем назад

нанашко, нанашка — хрещений
батько, хрещена мати

напрятати — назбирати

нараз — раптом

наюдити — підбурити, намовити
на щось недобре

невміятниця — така, що нічого не
вміє

непутниця — така, що нічого до
пуття не зробить

нужний — нужденний

Обід — поминки або святкова учта
офензива — наступ

Пакташа — військова сумка

пантрувати — слідкувати

передснічний — той, що був поза-
минулого вечора

перепудитися — перелякатися

перський — спритний, бистрий

перший раз — тут: спочатку

пил — тут: тирса з-під пили

плова — злива

побережник — лісник

позна — непорядок

помінити — пообіцяти

посмотрити — помацати

постерунок — жандармський пост
за Польщі

потрібний — роботящий і енергійний

потя — пташка

почесне — момент весільного об-
ряду, коли обдаровують молодих

пригісне — бенкетування на честь
повернення додому когось рідного

приспа — призьба

простибі — спасибі

псячка — собачий послід

пужати — лякати

пуцувати — чистити (коня, взуття тощо)

пуще — гірше

Рейза — мандрівка, подорож

рипа — яр

ріпа — тут: картопля

ріпак — тут: реп'ях

річник — строкар на рік

родичі — тут: батьки

роскаль — рискаль, лопата для ко-
пання землі

рунтатися — борсатися

◆
Сардак — коротка верхня одежина
з домотканого сукна
сестрінець — сестрин син
синтирувати — взяти на військову
комісію
скорбутатися — перекотитися че-
рез голову
сокотити — стерегти
спирати — зупиняти
спіжовий — залізний
сподні — штани
спудитися — злякатися
спуза — попіл, пил
спузар — палиця, якою мішають у
вогні
спузяний — запилений, запорошений
спузяник — попелюх
стая — пастуша хатина на полонині

◆
Тагже — також
терх — навантажені бесаги, пере-
кинуті на два боки через верхово-
го коня
тета, або тіта — тітка
трастівка — тонка паличка
трійко, або тріло — отрута
трудний — стомлений, змучений

◆
Уногди — цими днями

◆
Фана — прапор
фертик — кінець (якогось заняття)
фест — сильно
філин — хрещеник
фіфак — несерйозний і хвалькува-
тий парубок
фрела, або фрілка — сопілка

◆
Хісно — користь

◆
Цимбра — кімната
цугнутися — податися назад,
відсахнутися

◆
Челядина — тут: дівчина
чокан — кирка
чундравий — обдертий

◆
Шіфа — корабель
шнайса — просіка
шоля — підйомник, ліфт
шпихлір — комора для зерна
штама — стовбур, стовп
штимувати — підходити, пасувати
штромацько (вбратися) — підкрес-
лено гарно і модно вбратися
шухи — складометри дров

◆
Щезник — чорт

◆
Язя — змія
якурат — якраз

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	5
1. Пригоди лисички-сестрички	8
2. Дід і коза	11
3. Лісовета	11
4. Як наймолодший син воду молодості знайшов	12
5. Царський син і вовк	19
6. Про двох братів	24
7. Спудзяник	29
8. Чарівний куферок	32
9. Як циган чорта відігнав	35
10. Про хитрого цигана	38
11. Смілива дівчина	42
12. Як жінка чоловіка дурним зробила	44
13. Як газда скриню продавав	46
14. Як дяк «Святого Духа» випускав	49
15. Куферочок	49
16. Про вкрадені гроші і ворожбита	51
17. Як дурний сватався	52
18. Як жінка чужого чоловіка навчила	53
19. Як дідько насіння дістав	54
20. Як дурний попа обдурив	55
21. Добрий брат і лихі брати	57
22. Чарівний камінь	58
23. Як хлопець пані оживив	60
24. Хлопчик-мізинчик	61
25. Прірва	63
26. Про вдовиного сина	64
27. Як циган розжився	66
28. Про нерозумного пана і мудрого цигана	67
29. Руженьок	68
30. Носи глину мішком	73
31. Як дід з бабою «забагатіли»	74
32. Як Іван гуси ділив	74
33. Як циган поміг чоловікови вилікувати жінку	75
34. Як бичка на вчителф вчили	76
35. Дарунки померлого батька	77
36. Наймит-віщун	82
37. Як Іван торбинкою платив	85
38. Свята Святуха	86
39. Про нехитрого цигана	87
40. Як слуга буки продав	89

41. Втікач	90
42. Як чоловік жінку вчив	92
43. Про хитрого парубка	93
44. Хитра жінка і двадцять апостолів	95
45. Про двох братів-близнюків	96
46. Як жовнір додому вертався	105
47. Гуси і лис	106
48. Про бідного парубка і красуню-панночку	107
49. Ледача жінка	108
50. Як чоловік навколо кухні танцював	109
51. Дідова дочка і бабина дочка	110
52. Від долі не втечеш	110
53. Як оженився найменший брат-близнюк	111
54. Жінка від баби яги	115
55. Що таке добра і зла година	118
56. Як бідний сирота став царем	120
57. Як розжився бідний брат	122
58. По багатого Марка і хлопця Павелка	124
59. Дарунки нанашків	127
60. Багач і багацький син	130
61. Щастя бідняка	132
62. Покута	133
63. Коли ліпше в гаразді жити?	134
64. Як бідний чоловік цапа здоїв	135
65. Про хитру жінку	137
66. Сім загадок	137
67. Зоріла та його брати	139
68. Подарунки померлого батька	141
69. Як печовський царем став	144
70. Премудрий Соломон	148
71. Що значить біда	150
72. Фуріясь	151
73. Ружій	154
74. Покотигорошок	156
75. Про Івана-царевича і його наречену	164
76. Летючий корабель	168
77. Пророцтво старого ворожбита	171
78. Про дівчинку в лісовій хатині	171
79. Золотий черевичок	175
80. Як злодій попа обдунив	178
81. Їжак і заєць	179
82. Як годували цигана	180
83. За добре ніхто добрим не віддячується	181
84. Хлопець і туманики	183

85. Кума Смерть	188
86. Найменший син і його коник	190
87. Дівчина і зачарований дуб	193
88. Йосип і його брати	194
89. Як дівчинка цісаревою невісткою стала	196
90. Про вірну дружину і лихого брата	200
91. Як сестра зрадила брата	203
92. Про хлопця, якого виміняли за теля	207
93. Хто яму копає, сам у неї впаде	209
94. Тридцять-один	211
95. Пригоди царського сина	216
96. Як жовнір царську дочку достеріг	218
97. Як циган в раю і в пеклі побував	224
98. Дівчина, що не їла й не пила	225
99. Як циган чортів переміг	228
100. Як бук пана провчив	230
102. Про хитрого бідняка	231
103. Як погорів багач	233
104. Як хитрував циган	235
105. Білокоровий	237
106. Про двох братів і їхніх звірів	248
107. Царська донька і маляр	258
108. Циган і чорти	262
109. Про брата бідного і брата-багача	265
110. Як дідичу гості їздив	266
111. Кара від Господа Бога	268
112. Чарівна капейстра	269
113. Як бідний брат великий господарем став	271
114. Як Чоловік у вовка перекинувся	273
115. Хто кому дає, то все собі	274
116. Про сміливу дівчину	274
117. Як пан жінці «правду» сказав	275
118. Добре так, а так ще ліпше	276
119. Як Іван попов став	277
120. Як чоловік свого кума і зрадливу жінку покарав	279
121. Дідова дочка й бабина дочка	281
122. Безручка	285
123. Жінка з крилами	288
124. Наречена свинка	289
125. Як слуга газдою став	290
126. Як чоловік від долі не втік	291
127. Як парубок дівку побачив	293
128. Як чоловік дурніших за свою жінку шукав	294
129. Як циган з попом у злодії ходили	297

130. Як чоловік до виводу ходив	299
131. Хитрий циганчук	300
132. Як жінка чоловіка-багача обдурила	301
133. Про коханця і розлите молоко	303
134. Дарунок гадюки	304
135. Диямент від гадюки	305
136. Страшне пророкування	305

ДЕМОНОЛОГІЧНІ РОЗПОВІДІ

1. Чорт	308
2. Дідько в хаті	308
3. Хлопчик у червоних чоботях	309
4. Хаюсин	309
5. Про відьму	310
6. Відьма	310
7. Опир	311
8. Опир гризун	311
9. «Пусти, настє!»	312
10. Страх	313
11. Гра в карти з мерцем	313
12. Як загинули наречені	314
13. Як бідний чоловік грошей роздобув	315
14. «Очкура, очкура, сирової нитки!»	316
15. Помінялися люльками	316
16. Як потривожили мертвого	317
17. Вовкуни	318
18. Син Вовкун	318
19. «Пусти, мертвий, мертвого»	319
20. Оніміла від страху	320
21. Лісовий чоловік	322
22. Закосичений капелюх	322
23. Бабка з лісу	323
24. Лісна в колибі	323
25. Парубок і лісна	324
26. Мертва рука	324
27. Ворожбит Тарадуда	325
28. В полоні у щезників	326
29. Як приходила відьма	327
30. Скупа попаді	328
31. Як перейшов парубка кіт	329
32. Страшний кіт	330
33. Перенесли колибу	330
34. Повір'я про лилика	330

ЛЕГЕНДИ	331
1. Як винищили розбійників	331
2. Лебедине озеро	332
3. Легенда про місяць	333
4. Опришок і медвідь	333
5. Дівчина-зозуля	334
НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ	335
1. Колядник Івай Ханевчук	335
2. Ім'я, що його світ не чув	335
3. Медвідь і віл	335
4. Медвідь-друг	336
5. Удар опришка	336
6. У ворожбита	337
7. Хитрий Вардзера	337
8. Як Вардзера град відвертав	338
9. Священик у ямі	338
10. Переляк	339
11. Як дід хлопців налякав	339
12. Як чоловік жінку підвів	340
13. Поблагословив брата	340
14. Як вівця «Отче наш» виговорила	341
15. Оповідь про медведя	343
ПРИМІТКИ	344
СЛОВНИК МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ	355

Літературно-художнє видання

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Том п'ятий

Записав, упорядкував і літературно відредагував

Микола ЗІНЧУК

Редактор

Коректор

Комп'ютерна верстка *Кучяер І.В.*

Підп. до друку _____ Формат 70 x 100/16.
Папір офс. Гарнітура NewtonС. Друк офс.
Ум. друк. арк. 38,04. Обл.-вид. арк. 32,52.
Тираж _____ Зам. 009-87-0987

Видавництво «Міленіум»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19. 07. 2001 р.

м. Київ, вул. Ісаакяна 18, оф. 101
Тел./факс 230-47-78